

СПЕЦИФІКА ДІАГНОСТИКИ ЯК РІЗНОВИДУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 378.134
Матвеева О.О.

У статті розкрито специфіку діагностики як різновиду пізнавальної діяльності, її відмінності від наукового пізнання, охарактеризовано розділи та етапи діагностичного процесу, різні підходи до визначення поняття «діагностика».

Ключові слова: діагностика, пізнавальна діяльність, наукове пізнання, розділи та етапи діагностики.

В статье определена специфика диагностики как вида познавательной деятельности, её отличие от научного познания, охарактеризованы разделы и этапы диагностического процесса, разные подходы к определению понятия «диагностика».

Ключевые слова: диагностика, познавательная деятельность, научное познание, разделы и этапы диагностики.

Main approaches are analysed In article to determination of the structure диагностирования and structures of the pedagogical diagnostics, certain principles and functions of the pedagogical diagnostics.

Keywords: diagnostics, activities knowlage, science know, divide and stage of diagnostics.

Постановка проблеми. В останні десятиліття у вітчизняній і закордонній літературі з'явилися публікації, наявність яких свідчить про велику кількість конкретних видів діагностичної діяльності. Поняття діагнозу, що виникло у медицині, вийшло далеко за її межі, також намітилася тенденція до розширення кордонів його застосування. Отже, в сучасній науковій літературі крім медичної розрізняють діагностику ветеринарну, біологічну, геологічну, технічну, соціальну, психологічну та педагогічну.

Аналіз актуальних досліджень. Для з'ясування специфіки діагностичної діяльності як пізнавальної спираліся на філософські дослідження діагностики Є.І. Вороб'йової, Г.К.Голубничого, Б.Ф. Кевбріна, П.В. Копніна, Л. Ластеда; дослідження у галузі медичної діагностики Є.М.Болтенкова, В.Г.Кондратьєва, І.Н. Осіпова, А.С.Попова, Г.А.Рейнберга, К.Є. Тарасова, М.В. Черноруцького; дослідження особливостей діагностичного процесу у психології Р.А. Лурія.

Мета статті припускає аналіз наукової літератури для визначення специфіки педагогічної діагностики як різновиду пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Термін «діагноз» створився від давньогрецького слова «diagnosis», що має кілька варіантів перекладу. Перший з них – «поміжзнання». У цьому випадку префікс dia переводиться як «поміж», а корінь gnosіs як «знання» [2]. У другому випадку префікс переводиться як «рас», а gnosіs як «пізнання». Відповідно одержуємо розпізнавання [4]. Третій варіант перекладу виходить із такої інтерпретації терміна: dia – окремо, від;

gnosis – знання. Отже, діагноз буквально означає «знання, відмінне від іншого» [5, С. 147]. Три варіанти перекладу – поміжзнання, розпізнавання, знання, відмінне від іншого надають поняттю – «діагноз» різні відтінки, які необхідно враховувати, починаючи його аналіз.

Багатьма дослідниками діагностика у загальному вигляді розуміється як особливий стан пізнавального процесу, як особлива діяльність з розпізнавання на відміну, з одного боку, від наукового пізнання, з іншого – від дізнання або впізнавання. Загальновідомо, що *наукове пізнання* є евристичною, дослідницькою діяльністю, метою якої є одержання нового знання. *Розпізнавання* на відміну від нього не пов'язане з виявленням невідомих науці фактів і законів та конструюванням нового знання.

Сказане не означає, що в діагностичній діяльності як побічний продукт не може бути отримане нове знання. Відсутність, наприклад, у лікарській діагностиці мети відкриття раніше невідомого суспільству знання не виключає того, що результати окремих діагностичних актів можуть внести вклад у медичну науку. Однак зрозуміло, що пізнавальний процес у цьому випадку уже виходить за межі діагностичних завдань, оскільки результат діагностичної діяльності виступає як засіб розвитку науки. При постановці ж діагнозу головною метою є розпізнавання особливостей захворювання саме у цієї людини, а наукове знання використовується як засіб досягнення цієї мети.

Незважаючи на те, що розпізнавання й наукове пізнання мають загальні риси (рух дізнання від явища до сутності, складність), розпізнавання *неможливо ототожнювати* з науковим пізнанням. Однак необхідно урахувати й їхню взаємозумовленість. Важливою умовою наукового пізнання є розпізнавання досліджуваних явищ у всіляких варіантах і модифікаціях, однак, нові дані, отримані в евристичній діяльності, відразу ж використовуються у практичних цілях для розпізнавання нового явища. Про вплив евристичної діяльності на діагностику говорить і те, що фактично всі методи наукового дослідження, що виникли у різних галузях природознавства, використовуються не тільки з метою саме наукового пізнання, але й з метою розпізнавання.

Упізнання, окремим різновидом якого є впізнавання, являє собою простий акт пізнання. Воно обмежується відтворенням цілісного образу об'єкта по одному або декількох ознаках і відноситься до почуттєвого емпіричного пізнання, до повсякденної свідомості.

Розпізнавання - більш складний процес, пов'язаний з необхідністю проникнення у сховану сутність явища, встановлення на основі обмеженої кількості зовнішніх ознак його структури, змісту, причини й динаміки. Спільним для розпізнавання й упізнавання є те, що пізнання йде від ознаки до явища на основі попереднього знайомства з явищем у цілому і його найбільш специфічними ознаками. Однак розпізнавання, спираючись на упізнавання, йде далі, від безпосереднього почуттєвого відтворення зовнішнього образу об'єкта до дослідження його внутрішньої сутності [5, с. 11]. Розпізнавання є особливою сферою людської діяльності, яке припускає спеціальне навчання. Воно може бути як елементарним (наприклад, коли вода пухириться й клекоче в чайнику, робиться висновок, що вона кипить), так і досить складним (багато випадків медичного й соціального діагнозу). Постановка діагнозу

припускає попереднє виділення набору ознак (симптомів). Однак знання ознак не гарантує вірності діагнозу, оскільки однозначна відповідність між набором симптомів і відповідних їм причин зустрічається рідко [5, с. 24]. Складність діагностичної діяльності полягає у тому, що той самий набір ознак може бути викликаний різними причинами.

Друга специфічна особливість діагностики полягає у тому, що в процесі діагностичного пізнання здійснюється визначення стану одиничного об'єкта. «Поняття *«діагноз»*, – уважає Б.Ф. Кевбрін, – є своєрідним вираженням і конкретизацією загальнонаукового поняття «стану», що відбиває домінуючий спосіб зміни й розвитку певних систем у даних відносинах, у певнім місці й часі... По суті визначення конкретного стану тієї або іншої системи є не що інше, як установлення діагнозу» [7, с. 48]. Практично всі дослідники додержуються думки, що розпізнавання стану одиничного об'єкта здійснюється на основі знання про загальне. Таким чином, діагностика є особливим проміжним різновидом пізнання, що знаходиться між науковим знанням загальної сутності й упізнанням одиничного, конкретного явища, коли, знаючи загальне про відповідний клас предметів, ми в той же час не знаємо даного предмета свого дослідження. При цьому головне складається не в співвіднесенні предмета з існуючою класифікацією, а у визначенні стану даного предмета на основі вивчення його ознак у рамках існуючої класифікації [3, с. 20].

Ще одна особливість розпізнавання стану одиничного об'єкта полягає у розумінні того, що *діагноз завжди порівнює виявлений стан з нормою, еталоном і ґрунтується на знанні останнього* [7, с. 6]. У зв'язку із цим Г.К.Голубничий порушує питання про те, що поняття норми може розглядатися як вихідна абстракція («клітинка») при вивченні діагностичного процесу [3].

У великій кількості досліджень *специфіка діагностики* вбачається у тому, що вона є науково-практичною діяльністю.

Як наукова діяльність вона є пізнавальною діяльністю, що базується на даних сучасної науки. Це: *знання про структуру об'єкта діагностики, способах його обстеження, методах постановки діагнозу*. Використання наукових даних означає також, що як об'єкти діагностики розглядаються системи «другої природи», тобто природні об'єкти, перетворені працею людини й включені в систему соціальних відносин [1, с. 18]. Об'єкт діагностичної діяльності, який є системою «другої природи», являє собою систему з відомою структурою.

Діагностика як практична діяльність здійснюється з метою перетворення реального стану об'єкта. Таким чином, *діагностичне пізнання* є таким видом пізнання, у якому суб'єкт, виходячи зі своїх практичних потреб, ставить собі за мету використати пізнання законів функціонування об'єкта, що діагностується, для здійснення практичного втручання в систему (тобто приведення системи в стан нормального функціонування методами керування). У цьому полягає специфіка мети діагностичної діяльності. У цьому випадку діагностика як специфічний різновид пізнання, який містить у собі як необхідний елемент розпізнавання, разом з тим не є ним [1, с. 16], а припускає ще й практичну діяльність з керування системою (повернення її в стан нормального функціонування) [7, с. 57]. Л. Ластед відзначає (маючи на увазі не тільки

медицину, але й інші області людської діяльності), що «процеси ухвалення рішення про діагноз і вибір лікування повинні розглядатися спільно, тобто діагноз сам по собі не дуже потрібний. Діагностика це також й ухвалення рішення про вибір дій, і є необхідність проводити діагностичні процедури тільки в тому випадку, якщо, принаймні, за якихось певних обставин, лікар припускає почати деякі дії, і йому необхідний діагноз для того, щоб вирішити, що саме робити» [6, с. 11]. Інший аргумент автора на користь зв'язку діагностики й лікування полягає в тому, що лікування може виступати як засіб перевірки вірності поставленого діагнозу: реакцію пацієнта на лікувальний вплив можна розглядати як діагностичний тест, результат якого може змінити думку лікаря про діагноз.

Є.М Болтенков, спираючись на матеріал *медичної діагностики*, ще більш категорично говорить про необхідність урахувати зв'язок діагнозу з лікуванням: «Положення про те, що діагноз є способом визначення природи хвороби у людини, завдяки чому здійснюються певні дії по її ліквідації, є безперечним» [7, с. 52]. При такому розумінні мети діагностики вона розглядається не як споглядална діяльність, пов'язана з емпіричним збором ознак відхилень від норми у функціонуванні об'єкта й пошуком їхніх причин, а як активне перетворююча діяльність.

У деяких дослідженнях однією з особливостей діагностики як науково-практичної діяльності вважають те, що вона є способом використання знання, отриманого у фундаментальних науках, на практиці. «Відомо, що знання сутності, необхідного закону має глибокий практичний зміст. І цей зміст полягає в тому, що таке знання використовується в предметній перетворюючій діяльності. Способи його використання вивчені значно менш, ніж сам процес пізнання... У якості одного зі способів використання знання суттєвого класу об'єктів виступає діагностування» [7, с. 5].

У дослідженні Є.І. Вороб'ївої діагноз розглядається у рамках прикладних наук, у яких і виокремлюється як специфічна пізнавальна діяльність постановка діагнозу [1]. На її думку, діагностика як діяльність, здійснювана у формі безпосереднього застосування знання для керування системою, містить у собі два компоненти:

- застосування знання теоретичного рівня до тлумачення й пояснення емпіричних даних;
- саме керування (практичний компонент) системою.

Інакше кажучи, перехід від теорії, що відбиває закони в їх чистому абстрактному вигляді (фундаментальна наука), до конкретного застосування знання, до певної системи (прикладні науки) здійснюється завдяки співвіднесенню досягнутого теоретичного рівня знання в науці з актуальним знанням про стан об'єкта.

Розгляд окремих особливостей діагностичної діяльності в їхній сукупності дозволяє запропонувати визначення поняття діагностики як специфічного виду пізнання. Діагностика є науково-практичною діяльністю розпізнавання стану одиничного об'єкта, з погляду на його відповідність нормі, яка здійснюється на основі відповідності даного об'єкта відомого в науці класі, що має за мету прогноз та повернення системи в стан нормального функціонування або підтримка її в цьому стані.

Діагностика як науково-практична діяльність має свої розділи. У загальній теорії діагнозу при розгляді діагностики як наукової дисципліни прийнято виділяти три основних нерозривно пов'язаних між собою розділи: семіотичний, технічний і логічний, а стосовно до систем типу «людина-людина» і деонтологічний. Семіотичний містить опис ознак, що характеризують нормальний стан або відхилення від нього, тобто опис різних видів симптомів і синдромів, ознак хвороб. У технічному розділі дається опис методів (методик) і засобів обстеження об'єкта діагностики. У медичній діагностиці це методи обстеження хворого й лікарська «техніка», у технічній — методи обстеження технічної об'єкта й контрольовальна апаратура. У логічному розділі характеризується діагностичне мислення, тобто специфічний процес, що виникає з появою відхилень від норми, процес розпізнавання по зовнішніх ознаках (симптомах) внутрішній стан об'єктів діагностики. Деонтологічний розділ пов'язаний з питаннями взаємин діагноста з обстежуваним, комплексом етичних правил, якими повинна керуватися людина, що встановлює діагноз.

Для деяких авторів, що оперують матеріалом медичної діагностики, серед перших трьох найбільш важливою є логічна сторона діагностики, тому що технічна й семіотична мають підпорядковане значення, яке стосується передумов, але не ходу діагностичного мислення.

Діагностика як наукова дисципліна і як галузь науково-практичної діяльності є *соціально обумовленим процесом*, що змінюється в ході історичного розвитку суспільства. Розвиток її здійснюється в напрямку розширення можливостей більш швидкого й точного розпізнавання причин відхилень від норми об'єкта діагностики. Воно стосується всіх розділів діагностики. Так, зміна суспільно-історичних умов призводить до змін характеристик об'єкта діагностики, симптоматики відхилень від норми в його стані, до появи, говорячи мовою медичної діагностики, нових захворювань. Велике значення для розвитку діагностики має прогрес фундаментальної науки. Відкриття, що відбуваються у фундаментальних науках, які відносяться до тієї або іншої галузі діагностики, дозволяють знаходити нові причини відхилень об'єкта діагностики від норми. Зазначені зміни відбуваються у семіотичній стороні діагностики.

Розвиток технічної сторони діагностики знаходить своє вираження у поповненні арсеналу діагностичних методів за рахунок або розробки фундаментальною наукою нових методів дослідження, або запозичення нею цих методів з інших суміжних наук. Слід зазначити, що не всі методи фундаментальних наук прийнятні для діагностики, оскільки вона пред'являє до них ряд вимог, наприклад, вимога портативності. Воно полягає в тому, що метод повинен давати максимум інформації про стан об'єкта діагностики при мінімумі (у тому числі тимчасовому) його обстежень, дослідження об'єкта діагностики не повинне приводити до появи нових відхилень від норми й т.ін.

Розвиток логічної сторони діагностики проявляється в розширенні прийомів і способів постановки діагнозу, удосконаленні логіки діагностичного пошуку. У значній мірі вона обумовлена рівнем розвитку семіотичної й технічної сторін діагностики.

Характеризуючи розвиток діагностики, слід зазначити можливість нерівномірного розвитку її окремих сторін, а також їх вплив одна на одну. Як фактор

розвитку всіх розділів діагностики виступає можливість переносу успіхів діагностики з однієї галузі в іншу, наприклад, з медичної в технічну або психологічну.

Виділення етапів діагностичного процесу дозволяє розкрити його зміст, окреслити шляхи моделювання діагностичної діяльності, створити основу для побудови оптимальних алгоритмів діагностичного пошуку, формування діагностичного мислення. У дослідженнях з методологічних проблем медичної діагностики необхідність виділення етапів не викликає сумнівів внаслідок складності діагностичного завдання, що не може бути вирішено тільки логічними засобами, а припускає й змістовне дослідження хворого, неможливість у великій кількості випадків поставити діагноз відразу, необхідність розчленовування вихідних даних, багатокомпонентність формули сучасного клінічного діагнозу. Разом з тим, поняття «етап» у зазначеній літературі спеціально не визначається. Маючи на увазі «живе мислення лікаря на його шляху до діагнозу», говорять про «структуру лікарського діагностичного процесу», його «загальній логічній структурі», «загальному шляху діагностичного пізнання», «схемі розумової діяльності лікаря», «плані діагностичного процесу». Одні автори відзначають, що виокремлена ними послідовність етапів повинна «неухильно дотримуватися всіма лікарями» [3, с. 29]. Інші дотримуються думки, що окремі елементи діагностичного процесу не піддаються «лінійному розташуванню в простій тимчасовій послідовності» і що мислення на шляху до діагнозу йде не по прямій, а скоріше по «складній звивистій спіралі». Послуг ці різні позиції прагнення знайти відносно самостійні характеристики мислення на його шляху до діагнозу. У деяких дослідженнях визнана правомірність постановки питання про етапи діагностичного процесу та звертається увага на відомі труднощі їхнього виділення, неминучість огрубіння реальної діагностики, її спрощення, відволікання від ряду особливостей.

У літературі з медичної діагностики додаються схеми етапів діагностичного процесу, що відбивають його реальний зміст із різною повнотою й глибиною. Р.А. Лурія виділяє в процесі діагностування хвороби два етапи: аналітичний, змістом якого є збір фактів, і синтетичний, що включає більш творчу роботу лікаря по їхньому критичному зіставленню, перевірці й формулюванню остаточного висновку [3, с. 30]. Ці ж етапи, власне кажучи, розрізняє й М. С. Маслов, говорячи, що «техніка діагнозу» зводиться, з одного боку, до сприйняття різних симптомів й ознак хвороби, а з іншого, до *правильної їхньої інтерпретації*.

Г.А. Рейнберг при побудові діагнозу виділяє три етапи розумового процесу: 1) загальна орієнтація або сортування хворих, що припускає віднесення хворого до компетентності лікаря тієї або іншої спеціальності, а його захворювання - до тієї або іншої системи з переважним залученням того або іншого органа; 2) диференціація й аналіз, тобто уявне дроблення досліджуваного явища на окремі ознаки (симптоми) і вивчення кожного із цих ознак окремо; 3) інтеграція й синтез, що полягає в збиранні виявлених ознак й об'єднанні їх у єдине ціле [10, с. 47- 48].

М.В. Черноруцький указує, що розумовий процес при постановці діагнозу проходить *у три етапи*: 1) спостереження, що припускає стадії суб'єктивного дослідження (розпиту) і об'єктивного дослідження; 2) оцінки спостере-

жуваних явищ й умовиводи, що включають стадії аналізу даних дослідження і їхній синтез, а також побудова на цій основі діагнозу; 3) дії. Останній етап створюють стадії конкретних висновків відносно лікування хворого, подальшого його обстеження, проорокування й перевірки діагнозу на практиці шляхом наступного спостереження й дослідження [11, с. 150].

В основі зазначених схем діагностичного процесу виступають способи одержання відомостей про стан хворого й особливості розумової діяльності лікаря. Вірно розкриваючи сутність діагностичного процесу, зазначені схеми характеризуються значною абстрактністю [3, с. 33]. Інший їхній недолік полягає у виділенні аналізу й синтезу в якості самостійних й єдиних етапів, що впливають за виявленням симптомів захворювання.

І.Н. Осіпов і П.В. Коннін, застосувавши як критерій результати розумової діяльності лікаря, пропонують іншу схему діагностичного процесу [8, с. 14 - 15]. На погляд авторів, він проходить дві стадії. Перша – дослідження хворого й установлення *позологічної форми захворювання*. На цій стадії визначається діагноз хвороби або *формально-абстрактний діагноз*. Його мета – з'ясувати загальні характерні риси даної хвороби без урахування індивідуальних особливостей її прояву у конкретного хворого. Ця стадія включає п'ять етапів: збирання анамнезу, визначення (виявлення) суб'єктивних й об'єктивних симптомів, прижиттєвий патологоанатомічний діагноз, функціональний діагноз, діагноз хвороби або формальний діагноз. На другій стадії встановлюються індивідуальні специфічні особливості конкретного випадку захворювання, тобто здійснюється перехід від хвороби взагалі до хвороби даного хворого. Ця стадія підрозділяється на два етапи: сутнісний діагноз, або *патогенетичний*, і встановлення *прогнозу захворювання*. На думку І.Н. Осіпова й П. В. Конніна, прижиттєвий патологоанатомічний, функціональний, формально-абстрактний і патогенетичний діагнози перебувають на різних рівнях, кожен наступний з них є подоланням обмеженості попереднього й, разом з тим, подальшим його розвитком.

Наведена схема діагностичного процесу є визнаною рядом авторів. Г.К. Голубничий вважає, що дана схема є найбільш оптимальною. Вона повніше, адекватніше відбиває реальний зміст діагностичного процесу, оскільки включає не тільки саме діагностичне мислення, але й те, що безпосередньо не є ним, але являє собою невід'ємну частину процесу розпізнавання хвороб: практичні дії, емоції, волю [3, с. 34]. Іншої думки дотримуються А.С. Попов, В.Г. Кондратьєв, К.Є. Тарасов, які виступають проти вживання термінів «діагноз хвороби» й «діагноз хворого»: «Доцільно говорити... не про два діагнози («діагноз хворого» й «діагноз хвороби»), а про дві складові частини або елементи діагнозу як логічної формули: відзначення хвороби по прийнятій класифікації... і урахування особливостей організму й захворювання в даного хворого» [12, с. 72].

А.С. Попов, узагальнюючи наявні в методологічній літературі думки й розглядаючи діагностичний процес переважно з погляду логічних прийомів і форм мислення лікаря в процесі встановлення діагнозу, пропонує схему діагностичного процесу з *n'яти етапів*: 1) дослідження хворого; 2) аналіз отриманих фактів і створення «синтетичної» картини стану хворого; 3) побудова діагнозу; 4) застосування діагнозу в інтересах хворого й перевірка його істинності й 5) прогноз захворювання [9, 127].

Висновки. Проведений аналіз етапів діагностики, її структури й місця в системі наукового знання дозволяє стосовно до системи «людина-людина» побудувати наступне її визначення: діагностика як наукова дисципліна є елементом системи знання у певній галузі, що має семіотичний, технічний, логічний і деонтологічний аспекти, що представляє безпосередню теоретичну основу практичної діяльності розпізнавання стану одиничного об'єкта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьева Е. И. Диагностика как вид познавательной деятельности / Автореф. дис. ...канд. филос. наук. - Воронеж, 1975. - 17 с.
2. Гиляревский С. А., Тарасов К. Е. Диалектический материализм и медицинская диагностика. / С.А. Гиляревский. - М., 1973. - 88 с.
3. Голубничий Г. К. Диагностика абстрактного и конкретного в медицинской диагностике как специфической форме познания / Автореф. дис. ...канд. филос. наук. - Киев, 1979. - 21с.
4. Демичев В. А. О месте диагноза в духовном освоении действительности // Логико-гносеологические и методологические основы проблемы диагноза. - М., 1986. - С. 34-38.
5. Долин В. А., Петленко В.Ц., Попов А. С. Логическая структура диагностического процесса // Вести хирургии. - 1984. - Т. 132. - № 6. - С. 14-21.
6. Ластед Л. Введение в проблему принятия решений в медицине. / Л. Ластед - М., 1971. - 122 с.
7. Логико-гносеологические и методологические проблемы диагноза / Под ред. В. С. Тюхтина. - М., 1986. - 268 с.
8. Осипов И. В., Кошнич П. В. Основные вопросы теории диагноза. / И.В. Осипов. - Томск, 1962. - 168 с.
9. Попов А. С., Кондратьев В. Г. Очерки методологии клинического мышления. / А.С. Попов. - Л., 1972. - 344 с.
10. Рейнберг Г. А. Методика диагноза. / Г.А. Рейнберг - М., 1951. - 234 с.
11. Черноуцкий Н. В. Диагностика внутренних болезней. / Н.В. Черноуцкий. - М., 1953. - 128 с.
12. Шамарин П. И. Некоторые вопросы методологии диагноза: Метод. пособие для преподавателей клинических кафедр и студентов. / П.И. Шамарин. - Саратов, 1967. - 266 с.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО- ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Удк: 378.371
Лебедєва В.В.*

У статті розглядається змістовне наповнення етапів технології формування професійного статусу майбутнього вчителя у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: технологія формування, професійний статус майбутнього вчителя, навчально-пізнавальна діяльність, навчальна мотивація.